

Wetenschappelijk onderzoek naar kansen en valkuilen in archiefbehoud en -beheer

Cristina Duran-Casablanca ■

25 collectiebeheerders, restauratoren en andere professionals, werkzaam in 14 verschillende Nederlandse archieven en bibliotheken, hebben deelgenomen aan drie bijeenkomsten om het huidige beleid voor archiefbehoud in kaart te brengen. Ze hebben dat benaderd vanuit de bredere context van de archieforganisatie. Het resultaat is een zogenoemd causaal diagram waarin de beslissingen over conserveringsmaatregelen en de gevolgen daarvan zijn weergegeven.

a

Binnen het traject Onderzoek Papierconservering van Metamorfoze is een project gestart met conserveringsmanagement als centraal onderwerp. Het project richt zich op het ontwikkelen van een model waarin de effecten van conserveringsmaatregelen op korte en lange termijn in kaart worden gebracht. Het doel van het model is om collectiebeheerders te helpen in hun besluitvorming om wel of niet tot bepaalde conserveringsbehandelingen over te gaan. Hierbij wordt het fysiek beheer van de archieven in de bredere context van de archieforganisatie geplaatst. Zo worden de consequenties van de beslissingen binnen dit proces niet alleen zichtbaar voor het behoud van de collecties, maar ook voor de andere processen binnen de organisatie. Herverpakken kan een gevolg hebben voor plaatsing van stukken in depot en daarmee het gemak van lichten van stukken voor raadpleging. Andersom houdt het model ook rekening met activiteiten en besluiten van andere afdelingen die een directe invloed hebben op het beheer en behoud van de fysieke archieven, zoals bijvoorbeeld digitalisering. Met inbreng van professionals uit het veld is een causaal diagram opgesteld om deze relaties in kaart te brengen.

Causaal diagram

In dit onderzoeksproject is het volgende probleem geformuleerd: 'Wat zijn de (financiële) gevolgen van de verschillende mogelijke conserveringsmaatregelen op het behoud van de archieven en hun fysieke en digitale toegankelijkheid?'

Het opstellen van een zogenoemd 'causaal diagram' helpt bij de beschrijving van dit probleem. Hierin worden niet de organisatie of de complete processen die erbij horen beschreven, maar slechts die elementen die relevant zijn om het probleem te verklaren.

Behoud versus gebruik

Deelnemers waren het erover eens dat archiefstukken bewaard worden om ze fysiek te kunnen blijven gebruiken. Niet alleen nu, maar ook later door de toekomstige generaties. Het spanningsveld tussen gebruik en behoud kan echter niet worden ontkend. Het causaal diagram (zie figuur 1) laat goed zien hoe gebruik (blauwe pijlen) een cruciale rol speelt bij het fysiek behoud van archieven (roze pijlen). Naast gebruik is het (chemisch) verval van archiefstukken nog een factor die het risico bepaalt op gebruiksschade. Op zijn beurt wordt chemisch verval beïnvloed door de klimaatomstandigheden in depots (groene pijlen). Deelnemers realiseerden zich aan de hand van het diagram dat in de praktijk vaak beslissingen worden genomen zonder dat echt alle factoren die van invloed zijn, worden meegenomen.

Om het causaal diagram compleet te maken zijn variabelen als kosten of budget (grijze pijlen) ook meegenomen. Daarmee wordt duidelijk dat bepaalde keuzes zullen resulteren in verschillende kosten en, als het budget beperkt is, bepaalde keuzes ten koste zullen gaan van andere maatregelen.

Workshop tijdens het onderzoeksproject conserveringsmanagement. Foto: Stadsarchief Amsterdam.

Digitalisering op grote schaal

Het digitaal beschikbaar maken van archieven heeft het gebruik van archieven fundamenteel veranderd. De wens om archieven te digitaliseren is groot. Enerzijds hebben bezoekers de mogelijkheid om digitaal toegang te krijgen tot archieven omarmd. Anderzijds, mede in het kader van transparantie, steunt de overheid veel initiatieven om archieven zo veel en zo eenvoudig mogelijk toegankelijk te maken voor geïnteresseerden. Door dat archieven inmiddels op grote schaal digitaal beschikbaar worden gemaakt, hebben sommige archieven voor het eerst in jaren een lichte daling gesignaleerd van het aantal bezoekers dat in de studiezaal origineel aanvraagt. Dat geldt evenwel niet voor alle archieven. Het causaal diagram wijst een aantal redenen voor deze ontwikkeling aan.

Het lijkt aannemelijk dat als de meest aangevraagde stukken digitaal beschikbaar worden gemaakt, het aantal bezoekers in de studiezaal zal dalen. Maar wanneer die daling zal plaatsvinden en hoe sterk die zal zijn, is afhankelijk van verschillende factoren. Ten eerste, door het digitaal beschikbaar stellen komt meer informatie ter beschikking en daarmee neemt de bekendheid van het archief toe. Daarmee kan een positieve dynamiek ontstaan waarin het gebruik van de archieven toeneemt, waardoor de bekendheid verder toeneemt, met als gevolg dat de archiefstukken – zowel de digitale als de originele stukken – vaker worden aangevraagd. Dat kan tot nog meer bekendheid leiden enzovoort. Ten tweede moet de bezoeker/

onderzoeker bij complexe onderzoeken vaak nog verder in het archief duiken. Hoewel de vaak aangevraagde indexen en andere toegangstukken digitaal beschikbaar zijn, zijn archieven op dit momenten zelden volledig gedigitaliseerd en worden delen ervan dus nog altijd in de studiezaal aangevraagd.

Levertijd

Om het aantal bezoekers drastisch te zien dalen, zou de levertijd van de scans een cruciale rol kunnen spelen. Op dit moment is de levertijd één tot twee weken. Zolang de levertijd van scans niet concurrerend is met de levertijd in de studiezaal (circa 30 minuten), is op korte termijn slechts een lichte daling van de bezoekers op de studiezaal te verwachten. Een interessante vraag blijft om te voorspellen wanneer de studiezalen leeg zullen lopen. Dat kan gebeuren door een doorbraak van de levertijd van scans. Maar ook op het moment dat men erin slaagt om dat beperkte gedeelte van het archief dat daadwerkelijk wordt gebruikt, te digitaliseren. Hoe snel deze mijlpaal wordt bereikt, hangt af van de omvang van daadwerkelijk gebruikte archiefstukken en de investering die nodig is voor digitalisering daarvan.

Scannen we de juiste stukken?

Het op grote schaal digitaal beschikbaar stellen van archieven heeft de behoudstrategie voor fysieke archiefstukken veranderd. Zodra de stukken zijn gedigitaliseerd, neemt het fysiek gebruik >>

>> van het betreffende stuk drastisch af en daarmee ook het risico op gebruiksschade. Daardoor wordt digitalisering in wezen een conserveringsmaatregel waarbij eventuele andere conserveringsbehandelingen als enig doel nog hebben om het risico op schade tijdens digitalisering te verminderen (eerste-lijnsconservering).

Tijdens het ontwikkelen van het causaal diagram werd opgemerkt dat conserveringsbehandelingen de laatste jaren veelal worden geïnitieerd in het kader van digitaliseringsprojecten. En, zoals we eerder hebben gezien, worden de meeste digitaliseringprojecten gestart om aan de vraag naar digitale toegankelijkheid te voldoen. Dat dit het behoud van de archieven ook ten goede komt, is in de meeste gevallen een mooie bijkomstigheid maar niet het hoofddoel. Precies dit punt werd gezien als een van de grootste valkuilen van het huidige beleid. Omdat de meeste digitaliseringsaanvragen worden geïnitieerd om andere redenen dan het behoud van de archieven, ontstaat de vraag of de archiefstukken die op dit moment gekozen worden om gedigitaliseerd te worden, ook de archiefstukken zijn die de meeste baat hebben bij deze maatregel. Omdat het niet duidelijk is of we de juiste stukken aan het aanpakken zijn, bestaat de vrees dat een verandering van het huidige beleid alleen zal plaatsvinden als op grote schaal zichtbaar wordt dat een deel van de archieven te fragiel is geworden om de stukken te blijven hanteren zonder risico op verlies van informatie. Daarbij komt dat de instrumenten die we nu gebruiken, bijvoorbeeld de schade-inventarisatie, rapporteren over het percentage beschadigde stukken. Zo'n inventarisatie geeft echter niet aan welke conserveringsmaatregelen het meest geschikt zijn, en hoe maatregelen geprioriteerd moeten worden.

Mogelijkheden tot verbetering

Het digitaal beschikbaar stellen van archieven vergt een grote investering, zowel in geld als in middelen. Niet alleen om de fysieke stukken te scannen, maar ook om deze afgeleide kopieën te bewaren. In de komende jaren zal het aantal digitale kopieën van de fysieke stukken, maar ook de digitaal 'geboren' archieven, groeien en daarmee ook de zorg voor dit type archieven. Het duurzaam bewaren van digitaal archief is een uitdaging waarvan de meeste instellingen nog niet duidelijk in beeld hebben welke investeringen daarvoor nodig zullen zijn. Mede door deze onzekerheid en door de ethische vragen die substitutie oproept over de authenticiteit van de bron, waren de deelnemers het erover eens dat het vervangen van fysieke stukken door digitale kopieën niet de meest efficiënte maatregel is. Noch voor het behoud van archieven, noch voor het verminderen van kosten.

Daarentegen zagen de deelnemers kansen liggen in een heel ander gedeelte van het causaal diagram, namelijk in het klimaatbeleid in depots en specifiek in het verlagen van de bewaar temperatuur. Omdat de gemiddelde buitentemperatuur in Nederland circa 10 °C is, wordt het verlagen van de gemiddelde temperatuur in depots gezien als een maatregel die de kosten van het klimaatbeheer zou kunnen verlagen, terwijl het tegelijkertijd de degradatie van het papier vertraagt.

Tot slot

Het causaal diagram is gemaakt met de inbreng van professionals werkzaam op verschillende soorten archieven van

uiteenlopende omvang. Toch werden de volgende punten bij alle deelnemers als relevant gezien:

1. Het op grote schaal digitaal beschikbaar maken van archieven is een positieve ontwikkeling voor het maximaliseren van het gebruik van de stukken, wat ook ten goede komt aan het behoud.
2. We moeten actiever op zoek gaan naar de meest kwetsbare stukken in onze archieven om op tijd eventuele andere conserveringsmaatregelen te kunnen nemen.
3. Het verlagen van de jaarlijkse gemiddelde temperatuur in de depots kan een van de meest effectieve en kostenbesparende oplossingen zijn voor het behoud van de archiefstukken.

In de volgende fase van het project zal geprobeerd worden om de variabelen te kwantificeren die tijdens het maken van het causaal diagram zijn genoemd. Het resulterende mathematisch model zal daarmee inzichtelijk proberen te maken welke conserveringsmaatregelen (onder andere ontzuring, digitalisering of het verlagen van de temperatuur in de depots) bij welk type archieven het meest effectief zijn op korte en lange termijn. Het model zal niet alleen het behoud in acht nemen, maar ook de toegankelijkheid van de archieven en de financiële gevolgen van de verschillende mogelijkheden. ■

Met dank aan alle deelnemers en hun instellingen, in het bijzonder aan Jochem Kamps (Stadsarchief Amsterdam) en Gabriëlle Beentjes (Nationaal Archief). Het onderzoek wordt mogelijk gemaakt dankzij ondersteuning van Metamorfoze, het Nationaal Programma voor het behoud van het papieren erfgoed, en wordt uitgevoerd binnen het onderzoeksprogramma SEAHA, EPSCR Centre for Doctoral Training in Science and Engineering in Arts, Heritage and Archeology, in samenwerking met het Nationaal Archief en Helicon Conservation Support.

Cristina Duran-Casablanco ■ restaurator Stadsarchief Amsterdam, PhD student aan het Institute for Sustainable Heritage, University College London.

Legenda

Symbool	Betekenis
	Variabelen met een kader zijn als startpunt genomen om het model te formuleren.
	Pijlen geven de causale relatie tussen variabelen aan.
+	Een plusteken betekent dat de input en de output van twee variabelen gelijk op vermeerderen of verminderen.
-	Een minteken betekent dat de input van een variabele de tegenovergestelde output veroorzaakt bij de volgende variabele.
	Een doorgebroken pijl geeft een vertraging aan.
	'Feedback loops' worden gevormd als meerdere variabelen een ring vormen. Bij een rode 'feedback loop' wordt de output van de variabelen exponentieel versterkt. Bij een groene 'feedback loop' wordt de output van de variabelen tegengehouden.

